

7. *Шатуновский И.Б.* Семантика предложения и нереперентные слова: значение, коммуникативная перспектива, прагматика. М., 1996. С. 179.
8. *Юм Д.* Сочинения: В 2 т. М., 1996. Т.1. С. 583.
9. *Арутюнова Н.Д.* Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. М., 1988. С. 125.
10. *Гуляева Ю.А.* Семантика и функционирование высказываний с пропозициональными предикатами предложения: Автореф. дис. ...канд. филол. наук. Харьков, 1993. С. 6.
11. *Паўлоўская Н.Ю.* Функцыянальна-кагнітыўны аспект таксаноміі мадальнасці і тэорыя магчымых сусветаў // Нацыянальна-культурны компонент у тэксце і мове: Матэрыялы II Міжнароднага навуковага канферэнцыі 7-9 красавіка, г. Мінск. Мн., 1999. С. 99.
12. *Корди Е.Е.* Модальные и каузативные глаголы в современном французском языке. М., 1988. С. 30-31.
13. *Зализняк А.А., Падучева Е.В.* Предикаты пропозициональной установки в модальном контексте // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных контекстов. М., 1989. С. 100.

S U M M A R Y

The cognitive structure and the prototypical characteristics of the modality of possibility are under consideration. The composition of linguistic units with the meaning of possibility is analysed on the lexical, morphological, syntactical and text levels.

Поступила в редакцию 26.06.2001

УДК 408.53(476)

Ю.М. Бабіч

Светлавая эстэтыка ў творах Якуба Коласа

Мова мастацкага тэксту з'яўляецца адным з асноўных аб'ектаў даследавання ў айчынным мовазнаўстве. Гэта тлумачыцца надзвычай важнай роляй, якую адыгрываюць асабліва творы класічнай літаратуры ў вызначэнні нацыянальнай адметнасці нашага этнасу, яго самавыражэнні.

Творчасць Якуба Коласа дае багаты матэрыял для аналізу этнакультурных аспектаў светаўспрымання беларусаў.

Светлавая эстэтыка выступае неад'емнай часткай творчай манеры Якуба Коласа. Гэта не толькі важны элемент у сістэме колерапісы, але і адзін з галоўных выразнікаў светапогляду пісьменніка. Аналіз гарманічных колеравых і светлавых спалучэнняў дазваляе гаварыць не толькі пра асаблівасці колераўспрымання, але і пра спецыфіку творчай манеры ўвогуле. Яе, гэту спецыфіку, наўрад ці магчыма выявіць пры інтралінгвістычным падыходзе да аналізу твора. Таму вельмі актуальнай бачыцца заўвага З. Хаванскай, што «літаратурны твор як цэласная структура з'яўляецца аб'ектам міждысцыплінарнай галіны даследаванняў, у якой вядучае становішча займае эстэтыка» [1].

Адным са шляхоў рэалізацыі эстэтычных поглядаў пісьменніка выступаюць спалучэнні пэўных колеравых ці светлавых лексем у адпаведных дыстрыбуцыйных умовах. Камбінацыі ўнутры сістэмы святлоабзначэння даюць надзвычай выразнае ўяўленне пра светлавую эстэтыку ўвогуле, бо паняцце «эстэтыка» ў першую чаргу звязваецца з выкарыстаннем светлавой лексікі.

Падобная інтэрпрэтацыя дадзенай праблемы не новая. Адною з найбольш яркіх старонак у гісторыі эстэтыкі з'яўляецца антычная «светлавая эстэтыка». Яна займае дамінантнае месца ў філасофіі Платона і эліністычнай школы неаплатонікаў. Платон абагаўляе святло. Як сцвярджае даследчык эстэтычнай думкі антычнасці А. Лосеў, «святло – адзін з галоўных прынцыпаў і ўсёй платонаўскай эстэтыкі, і ўсяго платонаўскага светапогляду, і ўсёй антычнай філасофіі ўвогуле» [2].

Словы «святло», «бляск», «ззянне» часта сустракаюцца ў працах Платона і сімвалізуюць сабой добрыя духоўныя сілы: ісціну, Боскі пачатак і да т.п.

Філасафы і паэты ва ўсе часы абагаўлялі святло. Так, напрыклад, Гуга Сен-Вікторскі (XI-XII ст.) задаваў пытанне і сам жа на яго адказваў: «Што чужоўней за святло, якое, хоць і не ўтрымлівае ў сабе колер, аднак, асвятляючы, як бы надае афарбоўку ўсім колерам прадметаў? Што для вока прыемней, чым неба, калі яно яснае і ззяе, быццам сапфір..? Сонца ззяе, быццам золата, месяц свеціць матавым бляскам...».

Як лёгка пераканацца, ва ўсе часы святло было адным з галоўных элементаў эстэтычных канцэпцый і філасафаў, і пісьменнікаў.

У творах Я. Коласа светлавая лексіка займае надзвычай важнае месца. Па-першае, як сродак вобразнасці і выразнасці (люксонімы ўваходзяць у склад метафарычных спалучэнняў, параўнанняў і да т.п.) і, па-другое, як кампанент эстэтычнай праграмы пісьменніка.

Пры даследаванні светлавой лексікі ў эстэтычным плане трэба падзяліць люксонімы паводле характару іх спалучэння на дзве вялікія групы: колера-светлавую і ўласна-светлавую. Да першай адносяцца гарманічныя камбінацыі каларонімаў і люксонімаў, да другой – камбінацыі люксонімаў. Гэта дасць магчымасць прасачыць асаблівасці эстэтызацыі колеру пры дапамозе светлавой лексікі, і эстэтызацыю святла.

Для аналізу колера-светлавых спалучэнні мэтазгодна звесці да адпаведнай дамінанты і падаць паводле размяшчэння колераў у спектры.

Колеракод «чырвоны»:

1. *Крывавая чырвань агністымі снапамі раскідалася па небе. Крывава-агністыя снапы і нерухомыя бледна-ружовыя слупы свідравалі начную цемру, зацятую ў сваёй зямелай цішыні, разрывалі і злавесна асвятлялі яе грозным сваім бляскам («Дрыгва»).* 2. *Я люблю твой спакой, Яснасць ціхіх дзянькоў, Залаценькі ўбор, Тую чырвань лясоў, Што на сонцы ўвосень гарыць («Палессе»).*

Чырвоныя фарбы дамінуюць у гэтых малюнках. Складаная структура каларонімаў («крывава-агністы», «бледна-ружовы») дазваляе перадаць найтанчэйшыя адценні чырвонага колеру. На гэту «чырвань» накладваецца светлавы «эфект». Разам з тым нельга сказаць, што люксонімы маюць тут станючую эмацыянальную афарбоўку. Наадварот, яны перадаюць неспакой, трывогу (злавесна асвятлялі... грозным бляскам), але адначасова надзвычай вобразна характарызуюць апісанае.

«У Коласавых пейзажных малюнках, – адзначае М. Кавалёва, – відавочная разнастайнасць колеравай лексікі – фарбы, тоны, адценні... Сустракаем і больш складаную перадачу колеру: побач з уласна-колеравымі абзначэннямі пісьменнік дасягае колеравага эфекту выкарыстаннем адыменных прыметнікаў, назоўнікаў, якія даюць прастор фантазіі чытача» [3]. Часта можна лёгка скласці зрокавае ўяўленне таго, пра што паведамляецца. Але ў кожнага рэцыпіента гэта ўяўленне будзе рознае ў залежнасці ад набытага вопыту, характару і г. д.

У другім мікраконтэксце адценні чырвонага колеру перадаюцца апісальным шляхам – метафарай. Прычым аўтарам выкарыстаны каларонімы і люксонімы

розных часцін мовы, што надае мікракантэксту адначасова і статычны, і дынамічны стан. Аднак тэмпаральны кампанент тут толькі ўзмацняе выразнасць апісання, канкрэтызуе асобныя дэталі пейзажу.

Колеракод «жоўты»:

1. *Над раўнінай снегавою... Як бы, стужкай залатою, Ззяла ў бляску хмара («Заход сонца»).* 2. *У небе бяздонным, дзе хмаркі купаюцца ў золаце яркіх агнёў... («Майская раніца»).* 3. *...Над Палессем рассыплецца сонца мільярдамі залатых крупак святла! («Дрыгва»).* 4. *На ўсходзе бляск агністы Літым золатам дрыжыць («Раніца вясною»).*

Як бачна, ніводнага разу Колас не выкарыстоўвае ўласнакадавую лексему, а ўводзіць у кантэкст колераэлемент «залаты». Тут варта мець на ўвазе, што «залаты» – бадай, адзіны колер, які не мае адмоўных асацыяцый. Таму, спалучаючы гэты каларонім з люксонімамі (ззяць, бляск, яркі, святло), аўтар дасягае высокага ўзроўню эстэтызацыі ўсяго кантэксту.

Колеракод «зялёны»:

1. *У пералівах кветак Ззяе луг зялёны... («Вось старая хатка...»).* 2. *Калісь... гэтыя вокны жылі і так прыветна пазіралі на двор светла-зялёным святлом («На ростанях»).*

У першым выпадку колера-светлавое спалучэнне ўваходзіць у склад метафары. Камбінацыя «ззяць – зялёны» надзвычай вобразна перадае характэрную дэталю пейзажу. У другім мікракантэксце праз каларонім—кампазіт перадаецца афарбоўка святла. Словазлучэнне «светла-зялёнае святло» можна назваць нетрадыцыйным, але яно вельмі дакладна ілюструе светлавую адценні. Тут варта прыгадаць меркаванне польскага навукоўца 13 ст. Вітэлы, які пісаў, што «зялёны колер... і іншыя, якія ззяюць, раскідваюць перад поглядам форму ўласцівага ім святла» [4]. Гэта значыць захапленне зялёным колерам характэрна і для класічнай эстэтыкі.

Колеракод «блакітны»:

1. *Шацёр блакітны і бяздонны... Палае ў сінечы смугі... («На шляхах волі»).* 2. *Яснымі лазуркавымі вачамі зірнула неба на зямлю... («Туды, на Нёман»).* 3. *Дзівосныя песні яго – зараніцы, Што ззяюць у яснай лазуры («Джамбулу»).* 4. *Лабановічу ўсміхалася светла-сіняе неба і яркім блісканнем асвятляла далёкія прыгожыя вобразы... («На ростанях»).*

Тут мае месца ўвогуле нехарактэрная для Коласа з'ява – колеравая амбівалентнасць. Значэнне аднаго і таго ж колеру перадаецца трыма рознымі лексемамі: «блакітны», «лазуркавы» і «светла-сіні». Аднак можна меркаваць, што згаданыя каларонімы адрозніваюцца семантычнымі кампанентамі: «светла-сіні» – нейтральны, «блакітны» – стылістычна афарбаваны, «лазуркавы» – пазытны.

Галоўны аб'ект апісання ў прыведзеных мікракантэкстах – неба. Шляхам вар'іравання элементаў аднаго колеракода пісьменнік дасягае высокага ўзроўню вобразнасці, гарманічнасці. Як бы ўслед за Коласам М. Мінарт заўважае, што «зямля абкружана бясконцай прыгажосцю сіняга неба. Яго сінява здаецца бяздоннай у гэтай агромістай адчувальнай глыбіні. Разнастайнасць яго адценняў змяняецца ад дня да дня» [5].

Неба, побач з сонцам і зоркамі, з'яўляецца адным з асноўных «незямных» канцэптаў у моўнай карціне свету пісьменніка. Таму невыпадкова апісанне неба суправаджаецца разнастайнымі колеравымі і светлавымі лексемамі са стаючай канатацыяй.

Колеракод «сіні»:

1. *Глядзіць у вокны неба сіль, Зіхіць-струменіць ззянне кропель У ясна-багрыстым патопе... («На шляхах волі»).* 2. *Карагоды зорак Угары мільгаюць, На зямлі сняжынкі Сінім бляскам ззяюць («Уночы»).*

Як бачна, сіні колер таксама знаходзіцца пад уплывам святла. Колера-светлавая сінтагма «сіні бляск» у спалучэнні з дзеясловам «ззяць» дакладна перадае ўсю маляўнічую карціну.

Сярод неспектральных колераў як аб'ект эстэтызацыі пісьменнік вылучае белы колер. Гэта самы частотны колер у творах Коласа ўвогуле, да таго ж белы ўспрымаецца намі як параджэнне святла, з'яўляецца самым светлым колерам. Адпаведнае вар'іраванне гэтага калароніма дазваляе дасягнуць поўнай гармоніі і высокай ступені эстэтызацыі.

Колеракод «белы»:

1. *Белыя валокны сонейкам заліты* («Вячэрнія хмаркі»).
2. *І гэтак яснае неба, і поле, залітае белымі праменьнямі сонца...* («Хатка»).
3. *Але знімае ноч сутану і беліць пасмы валасоў У бляску светлых абрусоў...* («На шляхах волі»).
4. *Унізе раўчавіны святлелася белая паласа снегу* («Салавей»).
5. *Пападаўся часамі вяз, граб, блішчалі бярозы белымі сваімі камлямі* («Палессе»).
6. *Заіскрыліся, заблішчалі на сонцы белыя абрусы снягоў* («Туды, на Нёман»).
7. *І лебедзь паплыў у воздусі, блішчучы белымі крыламі* («Песня птушкі»).

Белы колер, як паказвае матэрыял, мае дастаткова шырокія спалучальныя магчымасці. Колас суправаджае каларонім «белы» у асноўным люксонімамі «светлы» і «бляск» або вытворнымі ад іх. Таму нават сонечныя промні маюць белае адценне. І сапраўды, пісьменнік вельмі дакладна перадае афарбоўку сонечнага святла. Як адзначае М. Мінарт, «сонца... яскрава жоўтае і ў спалучэнні са святлом блакітнага неба стварае сумесь, якую мы называем «белае» [5, с. 296]. Гэта сведчыць пра надзвычай тонкае адчуванне пісьменнікам усіх адценняў колеру і святла.

Гарманічныя камбінацыі калароніма «белы» і люксонімаў «бляск», «светлы» і інш. ствараюць не толькі адпаведны эмацыянальны фон кантэкстаў, але і з'яўляюцца, бадай, галоўным элементам коласаўскай колера-светлавой эстэтыкі. Спалучэнні з люксонімамі спектральных каларонімаў перадаюць пэўныя адценні святла, светлавую афарбоўку. У той жа час ужыванне калароніма «белы» дазваляе паказаць святло ў найбольш чыстым выглядзе.

Такім чынам, праведзены аналіз дазваляе сцвярджаць, што светлавая эстэтыка з'яўляецца адным з найбольш важных элементаў коласаўскага колерапісу. Праз эстэтызацыю пэўных рэалій пры дапамозе светлавой лексікі пісьменнік рэалізуе індывідуальна-аўтарскі погляд на рэчаіснасць, стварае непаўторныя па сваёй вобразнасці малюнкi.

ЛІТАРАТУРА

1. *Хованская Э.И.* Принципы анализа художественной речи и литературного произведения. Саратов, 1975. С.4.
2. *Лосев А.Ф.* История античной эстетики: Высокая классика. М., 1974. С.244.
3. *Кавалёва М.Ц.* Коласава слова ў пейзажных замалёўках // Слова і фразеалагізм у кантэксте: Зб. арт. Мн., 1983. С.46-47.
4. *История эстетики.* В 5 т. М., 1962. Т.1. С.303.
5. *Миннарт М.* Свет и цвет в природе. М., 1959. С.242.

S U M M A R Y

The article deals with the particularities of light esthetic in the works by Y.Kolas and the ways of realisation of his esthetic programm. The most important (expressive) color and light combinations are also analyzed in this article.

Поступила в редакцию 21.03.2001